

Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri

Aid Activities For Turk Emigrant in Turkish-Greece Exchange
of Population

İbrahim ERDAL*

Öz

Lozan Konferansı'nda Türkiye ile Yunanistan arasında kabul edilen nüfus değişimi önemli sayıda insanın göçünü kapsamıştır. Bu göç esnasında her iki ülke, mübadillerin en az zararla ve kayıpla göçü uygulamaya çalışmıştır. Bu değişimde yardımlar konusunda Türkiye'de Hilal-i Ahmer ile Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti faaliyet göstermiştir. Bu faaliyetler iskelelerde yemek, iâşe ve sıhhi yardım olduğu gibi iskân bölgelerinde tarım alet edevâtı ve maddi yardımlar olarak da yapılmıştır. Bu makalede mübadillere iskelelerde ve kamplarda yapılan yardımlarla ilgili faaliyetlere ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Yardım, Hilâl-i Ahmer

Abstract

Population Exchange, which was accepted between Turkey and Greece in the conference of Lusanne, encompassed the migration of people in considerable number. Both Turkey and Greece implemented the plan which would bring at least cost for the emigrants move. In order to help those emigrants The Red Crescent Association and Exchange. Development and Housing Ministry worked in collaboration in Turkey. This collaborative activities were providing food supplies and medical aid as well as agricultural equipment in the residential zone and pecuniary assistance. This article aims to shed light on the aids provided for emigrants.

Key Words: Exchange of Populations, Aid, The Red Crescent Association

* Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

GİRİŞ

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında artık Türkler için yaşanmaz hâle gelmiş olan Balkanlarda baskı ve zulmün artışı Anadolu'ya doğru göçün de hızlanmasına sebep olmuştur. Uluslaşma faaliyetleri içinde bulunan devletler sınırları içindeki nüfusu homojenleştirmek için ya zorla ya da antlaşma dahilinde yapılan göçü uygulamaya koymuştur.¹ Bu amaçla özellikle Balkan Savaşları döneminde ülkeler arasında bu tür antlaşmalar yapılmıştır. Bulgaristan kendi sınırları içindeki Yunan nüfusu bu amaçla Yunan sınırları içinde kalan Bulgarlar ile değiştirmiştir.² Böylece, iki ülke arasında yaklaşık 80.000 nüfus karşılıklı değişmiştir. Aynı antlaşma Bulgaristan ve Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında da yapılmış ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bunun uygulanmasını engellemiştir. Yunanistan ile yapılan görüşmelerde Aydın vilayeti Rumları ile Makedonya Türkleri'nin değişimi söz konusu olmuş ancak uygulanamamıştır.³

Milli Mücadele döneminde Yunan ordularının Batı Anadolu'yu işgali ile birlikte yaşanan mezalim, Makedonya Türkleri'nin ve Anadolu Rumları'nın karşılıklı değişimine giden süreci hızlandırmıştır. Venizelos Hükümetinin "Küçük Asya ideali" amacıyla Batı Anadolu'ya Rum göçmen iskânı çabaları, yerli Türklerin Anadolu içlerine göçü, Fener Rum Patrikhanesinin⁴, Yunan askerlerinin ve yerli Rum çetelerinin faaliyetleri⁵ sonucunda Lozan Konferansı'nda nüfus değişimi ele alınmış, konu uzun tartışmalara sebep olmuştur. Konferans'ta Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları hariç olmak üzere 463.000 Türk ve 1.200.000 Rum nüfus değişime tabi tutulmuştur.⁶ İki ülke arasında yaşanan bu yoğun göç, hükümetler için önemli sorunlara sebep olmuştur. Yunanistan yaşadığı krizler sonrası maddi sıkıntı çekerken, Türkiye savaştan yeni çıkmış, bitkin bir halde göçle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Türkiye Yunan ordularının çekilmesi sırasında yaşananlardan dolayı hem maddi hem de

¹ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I-II*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını No: 22, Ankara 1995.

² Stephen LADAS, *The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey*, New York, 1932, Macmillian Company, s.15.

³ Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU, *Hariciye Hizmetinde 30 Sene 1892-1922*, İstanbul 1955, s.150; Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU, *Canlı Tarihler*, İstanbul 1946, Türkiye yayınevi, s.102-103

⁴ İbrahim ERDAL, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi" *Atatürk Yolu*, Ankara 2004, Yıl:17, C:9, S:33-34, s. 35-38.

⁵ Alexander Anastasius PALLIS, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, İstanbul 1995, Yapı Kredi yayını, s.29; Mustafa TURAN, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara 1999, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, s.12

⁶ Seha L.MERAY, *Lozan Barış Konferansı Tutanakları-Belgeler*, İstanbul 1993, Cilt:I, Kitap:1, Yapı Kredi yayınları (3. baskı), s.118.; Seçil AKGÜN, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar)*, Ankara 1986, s.250-251.

manevi zarara uğramıştır. Bütün bu sıkıntılara rağmen kısıtlı bütçeyle kurulan Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile ortak çalışmalar yapmak zorunda kalmıştır. Aynı sıkıntı Yunanistan'da da görülmüş, göçmenler için kurulan Göçmen Komisyonu, Kızılhaç ve Amerikan Yakınoğu Yardım Derneđi ve mahalli yardım kuruluşları ile ortak çalışmıştır. Özellikle Adalara kendi imkanlarıyla çıkan Rum göçmenlere mahalli yardım dernekleri ve komiteler yiyecek yardımında bulunmuştur.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yaptığı Faaliyetler

Lozan Konferansı'nda kabul edilen değişim sözleşmesine göre gelmesi beklenen ve yaklaşık 400.000 muhacirini kapsayan göçmenlerin beslenme, barınma, taşınma ve sağlık hizmetleriyle ilgilenmek için Mübadele İmâr ve İskân Vekaleti kurulmuştur.⁷ Ancak Vekaletin bütün bu faaliyetleri yapabilmesi için yeterli maddî desteğe ihtiyacının olması, Vekaletin başına atanacak ismin belirlenememesi sorununu doğurmuştur. Mustafa Necati Bey'in atandığı Vekaletin işleri basında yer bulmuş, Vakıf gazetesinden Mehmet Asım; Anadolu'ya getirilecek muhacirînin belirlenen ihrac iskelelerine çıkarılıp, yerlerine gidinceye kadar barınma ve iâşe gibi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması gereğini belirtmiştir.⁸ Basında da dile getirilen bu şartların uygulanması için 1923 yılında Vekalet Türk vapurcularıyla bir sözleşme yaparak mübadillerin taşınması konusunu düzenlemiştir.⁹

İcra Vekilleri Heyeti, Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti'nin kurulması sırasında iskelelerde toplanmaya başlayan göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için neler yapılabileceğini 12 Eylül 1923 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bir yazı ile sormuş, cemiyet de yapacağı faaliyetleri altı maddede belirtmiştir.¹⁰ Buna göre: Cemiyet, Yunanistan'da bulunan iskelelerde bütün ekipmanıyla hazır durumda Sıhhiye Heyetleri ve gemilerde de mübadillerin iskelelerde maruz kalabilecekleri bulaşıcı hastalıklara karşı teşhisleri ve tedavileri için doktor bulundurmuştur. Yine cemiyet tarafından iskân bölgeleri ve iskelelerde on yataklı dispanserler yaptırılarak cemiyetin sağlık personeli tarafından tedavileri yoluna gidilmiştir. Ayrıca Vekaletin araçlarıyla iskelelerde yaşlı, kadın ve çocuklar iskân bölgelerine götürülmüştür. Cemiyetin göçmenlere yardımlar yaptığı sırada Mübadele, İmâr İskân Vekili Mustafa Necati Bey, 24 Kasım 1923 tarihinde Hilâl-i

⁷ *TBMMZC*, Devre II, İctima I, C.I, Ankara 1961, s.427-650, s.427, 654-656; *Düstâr*, 3. Tertip, 5.Cilt, Ankara 1948. s.146.

⁸ *Vakıf*, 27 Mart 1923.

⁹ İbrahim ERDAL, "Mübadil Göçmenlerin Taşınması Meselesi ve Türk Vapurcuları İle Yapılan Nakil Sözleşmesi", *Atatürk Yolu*, Ankara 2003, Yıl:16, C:8, S:31-32, s. 321-324.

¹⁰ *BCA*: 30.10.0/123.873.3

Ahmer Cemiyeti'ne telgraf göndererek¹¹ “Mübadillerin gelmeye başladığı, bu millî ve insanî görevde bu mazlum misafirlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Hilâl-i Ahmer Heyetleri'nin de azamî faaliyetlere girmesinin gereği”ni bildirmiş ve bu amaçla İstanbul'da Hilâl-i Ahmer genel merkezini ziyaret ederek görüşmeler yapmıştır. Görüşmeler sonucunda 6 Mart 1924 tarihinde Hilâl-i Ahmer genel merkezi yetkilileri ve Mübadele İmar ve İskân Vekaleti arasında bir “*itilâfnâme*” yapılmış, ortak çalışma kararı alınmıştır.¹²

İtilâfnâme'ye göre gelecek olan mübadillerin sağlık durumlarını yakından takip edebilmek ve yazışmalardan kaynaklanacak zaman kaybını ortadan kaldırmak için Samsun, Trakya, İzmir, Adana, Konya ve İzmit Bölge müdürlükleri merkezlerinde Hilâl-i Ahmer genel merkezi tarafından birer temsilci bulundurulmuştur. Bu bölgelerin yanısıra toplam 37 vilayetten gönderilen yardımlar Ankara'da toplanarak, gelmiş ve gelecek olan mübadillerin ihtiyaçları için sarf edilmiştir. Selanik gibi iskelelerden gelen mübadillerden yardıma muhtaç olanlara verilmek üzere yeterli miktarda îâşe bulundurulmuş, bunun için de buralarda seyyar İmdâd-ı Sıhhiye Heyetleri kurulmuştur.

Muhacirîne önceden İmdâd-ı Sıhhiye Heyetleri'ne verilmiş olan depodaki erzak dağıtıldığı gibi ayrıca 25.000 battaniye, 10.000 muhtelif yelek, 10.000 ceket, 70.000 pantolon, 10.000 don, 10.000 gömlek, 15.000 çorap, 5.000 fanila, 5.000 karavana ve kova, 1.000 çarık, 700 muhafazalı çadır, 6 iki direkli çadır ve sandıklar içinde 4.325 kilo tuvalet sabunu, 1.000 kilo adi sabun, 10.000 kutu kibrit verilmiştir. Bunların dışında Vekalet tarafından bu vilayetlerin hasılatından 1 Mart 1924 ile 30 Haziran 1924 tarihleri arasında 40.000 Lira tahsil edilerek cemiyet genel merkezine gönderilmesine ve eksik tutarın da Vekalet tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.¹³ Bu yardım toplama çabaları esnasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İslâm âlemine hitaben bir beyannâme yayınlamıştır. Beyannâmede Türk milletinin bağımsızlık savaşında İslâm âlemi'nin gösterdiği desteğe olan şükranlarını belirten Gazi, şimdi önlerinde bulunan Yunan zulmü altında ezilen dindaşlarımızın vatan topraklarına nakli ve iskânı meselesinin çözülmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerine destek istemiştir.¹⁴ Muhtelit Mübadele Komisyonu azalarından Haydar Bey de verdiği mülakatta “*Meclis, Hey'et-i Vekîle bütün mesaisini bu işe vermiştir diyebiliriz ve buna büyük önem vermektedir. Hükûmet bu iş için 3.5 milyon Lira ayırmış ise de, yetmeyeceği açık olduğundan Gazi Paşa Hazretleri de beyannâme ile İslâm âleminde yardım istemiştir...*” diyerek

¹¹ Mesut ÇAPA, “Lozan'da Öngörülen Türk Ahâli Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyetinin Katkıları”, *Atatürk Yolu*, Kasım 1988, Yıl:1, Sayı:2, s.243-244.

¹² *Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, 15 Mart 1924, Sene:3, No:31, s.223-224.

¹³ *THAM*, 15 Mart 1924, 3/31, s.223-224.

¹⁴ *BCA*: 30.10.0/1.1.4; *THAM*, 15 Şubat 1924, 3/30, s.195.

Selanik'te toplanacak komisyonun önce Müslümanların durumunu tetkik edeceğini söylemiştir.¹⁵ Ayrıca mübadelede İslâm âlemi'nden toplanacak yardım kapsamında heyetler teşkil edilmiş, Hindistan'a giden Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin başına da Kemal, Ömer ve Lütfi Simavi Beyler atanmıştır.¹⁶

Mübadeleye tâbi bölgelerdeki Müslümanların ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla iâne toplanması için de teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu amaçla Selanik, Kozana ve Drama'da Müslüman ahâli, Hilâl-i Ahmer adına Selanik'te bir heyet kurma müsaadesini almışlardır. Heyetin Reisliğine eski Belediye Reisi Osman Said Bey, Yardımcılığına Hafız Ali Bey, Genel Kâtipliğine Yağcızade Hüsnü Efendi ile Veznedar oğlu Demir Bey, azalıklarına da İhsan Tevfik, Sami, Osman Kapancı, Ahmet Şakir, Mehmet Kemal, Mustafa Arif, Sadık ve Hamdi Bey seçilmişlerdir. Bu heyet üç parçalı makbuzları, aldıkları îanelerin karşılığı olarak vermişlerdir.¹⁷ Ancak beklenen yardımın toplanamaması üzerine Mübadele, İmâr ve İskân Vekaleti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ortak bir kararla bazı değişiklikler yapmış, yeni önlemler alınmıştır.¹⁸ Buna göre "*Cins ve miktarı muayyen*" 38 otomobil Vekaletle devredilmiş, ayrıca Vekalet, 1924 yılı Haziran ayına kadar toplamayı taahhüt ettiği 40.000 Liraya mahsuben 20.000 Lirayı on gün zarfında temin etmeyi kabul etmiştir.

1924 Yılında Mevcuda Eklenen Yatak ve Personel Tablosu¹⁹

Yer	Yatak Sayısı	Bina	Personel		
			Tabip	Seyyar Tabip	Hastabakıcı
İzmit	30	Hastane	2	1	1
Samsun	25	"	2	2	1
Mersin	10	Dispanser	1	2	1
Mudanya	30	Hastane	1	2	1
Tekfurdağı	30	"	1	2	3
Uzunköprü	30	"	1	2	3
Kalokratya	15	Dispanser	1	---	---
Darica	10	Hastane	1	1	---
Çatalca	15	Dispanser	1	---	---
İstanbul	50	Hastane	2	---	---
Bandırma	20	"	2	---	---
Antalya	20	Dispanser	1	---	---
Niğde	20	Hastane	1	---	---
Sivas	20	Hastane	1	1	1
Selanik	---	---	3	---	---
Drama	---	---	1	---	---
Kavala	---	---	2	---	---
Vapurlarda	---	---	---	11	---

¹⁵ *Vatan*, 30 Eylül 1923.

¹⁶ *BCA*: 30.10.0/123.874.33

¹⁷ *THAM*, 15 Ocak 1924, 3/29, 142-143.

¹⁸ *ÇAPA*, *a.g.m.* s.244-245.

¹⁹ *THAM*, 3/31, 15 Mart 1924, 225.

1924 yılında Hilâl-i Ahmer'e hastahane ve dispanserler devredilmiştir. Buna göre; Hilâl-i Ahmer'e İzmit'te 20, Tekirdağ'da 25, Kalikratya'da 15, Ulukışla'da 30, Niğde'de 20, Mersin'de 50, Selanik'te 50, Kavala'da 20 ve Samsun'da 30 yataklı hastane ile Çatalca'daki 10 yataklı bir dispanserin idaresi verilmiştir. Konya'da 2, Samsun'da 1, Adana'da 1, Söke, Milas ve Megri mıntıklarında 1, göçmen vapurlarında 11 kişi olmak üzere gezici doktorlar görevlendirilmiştir. Ayrıca Mübadele, İmâr ve İskân Vekaleti vapurlarla gelen yardıma muhtaç mübadillerin iâşesini Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla karşılamak amacıyla cemiyet emrine 30.000 Lira vermiştir. İstanbul misafirhânelerinde de ihtiyaçların 24 Nisan 1924 sabahından itibaren Vekalet tarafından karşılanması kararı alınmıştır. Yine 1924 yılında seyyar sıhhiye heyetleri kurularak hazır bekletilmiştir. Buna göre; Erdek'te 20 yedek hastane malzemesi ile bir seyyar doktor bir de hasta bakıcı, Edremit'te bir seyyar doktor, bir hasta bakıcı, Karesi mıntıkasında bir seyyar doktor bir hasta bakıcı, Konya mıntıkasında 3 seyyar doktor ve Edirne'de bir doktor ile bir hasta bakıcı bulundurulmuştur.²⁰

Yunanistan'dan gelecek göçmenlerin sağlık ve gıda gibi başlıca ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kamplara ve iskelelere İmdâd-i Seferiye Heyetleri gönderilmiştir. 1923 Kasım'ından önce biri baştabip olmak üzere iki tabip, bir eczacı, on memur ve bir hademeden oluşan Yirmi Altıncı Ayvalık Heyeti; biri baştabip olmak üzere dört tabip, bir eczacı, on iki memur ve hademeden oluşmakta olan Yirmi Yedinci Selanik Heyeti ile Yirmi Sekizinci Hanya, Yirmi Dokuzuncu Kandiyeye ve Otuzuncu Kavala Heyetleri kurulmuştur. Bunlara bir müddet sonra bol miktarda erzak ve ilaç verilmek suretiyle Otuz Birinci Samsun, Otuz İkinci İstanbul, Otuz Üçüncü Mersin, Otuz Dördüncü Tekirdağ, Otuz Beşinci Bandırma ve Otuz Altıncı Mudanya Heyetleri kurulmuştur.²¹ Daha sonra Baştabip Doktor Baha Bey ile bir tabip, on memur ve hademeden oluşan Otuz Yedinci Tuzla, Baştabip Doktor Ragıp Bey ile, sekiz memur ve hademeden oluşan Otuz Sekizinci Kalikratya, Tabip Ahmet Faik Bey ile üç memur ve hademeden oluşan Otuz Dokuzuncu Çatalca ve Baştabip İsmet Bey ile iki tabip, bir eczacı ve altı memur ile hademeden oluşan Erdek İmdâd-ı Sıhhiye Heyetleri teşkil edilmiştir.²²

Otuzuncu Kavala İmdâd-ı Seferiye Heyeti 1923 yılı Aralık ayı boyunca dispanserinde 850 hasta tedavi etmiş, bunlardan muhtaç durumda olanların çamaşır gibi ihtiyaçları karşılanmış, köylere hastabakıcılar gönderilerek Kavala, Sarışaban ve Piravişte kazalarında aşı çalışmaları başlatılmıştır. Yirmi Dokuzuncu Hanya Heyeti bir Baştabip, üç memur, iki hasta bakıcı ve üç hademe ile 23 Aralık 1923 tarihinde Selanik yolundan Drama'ya

²⁰ *BCA*: 272.12/41.46.14

²¹ *ÇAPA*, a.g.m. s.246.

²² *THAM*, 3/29, 15 Ocak 1924, 144.

ulaşmıştır. Bu civardaki Şark Şimendiferleri'yle Garbî Trakya'ya geçecek olan muhacirinin aşlarını yapmakla görevli heyet, Drama ahâlisinin bir kısmının civardaki istasyonlara ulaşmış olmasından ve kışın gelmesinden dolayı aşların ihrac iskelelerinde yapılmasına karar vermiştir. Sadece Drama'da bulunan Müslümanlara sıhhiye hizmeti verilebilmiştir.²³ Heyet Drama'ya gönderilen 200 çadırdan 30'unu Bük, 45'ini Papazköy, 45'ini Hisarköy, 40'ını Zirneva'ya ve 30'unu da Çarşıhan mevkilerine dağıtmıştır.²⁴

Yirmi Dokuzuncu Kandiye Heyeti'nde de dispanserlerde 1924 Ocak ayına kadar 1.250 kişi muayene edilerek ilaçları temin edilmiştir. Samsun Heyeti de 31 Aralık 1923 tarihinde Gül Cemal ve 12 Ocak 1924'te Reşit Paşa ve Sulh vapurlarıyla gelen toplam 1.004 kişiyi misafirhanelere taşımıştır.²⁵ Yirmi Dokuzuncu Kandiye İmdâd-ı Seferiye Heyeti, 17 Kasım 1923'ten 7 Ocak 1924 tarihine kadar 1.300 kişiyi dispanserlerinde tedavi etmiştir. Kandiye'de 14.000 Müslüman'dan 206'sının günlük olarak iâşesi sağlanmıştır. Heyet burada 7.000 kişiye çiçek aşısı yapmaktan başka gayri Türk unsurlardan tedavi olmak isteyenleri de tedavi etmiştir. Kavala'da bulunan Otuzuncu İmdâd-ı Seferiye Heyeti de 1924 Ocak ayı boyunca dispansere müracaat eden 400 kişiyi tedavi etmiştir. Ayrıca yardıma muhtaç ve kimsesizlere kaput, çamaşır ve levazım vermiş, Ocak sonuna kadar 5.282 nüfus, 1.447 büyük hayvan, 615 küçük hayvan sevk etmiştir. Heyet ayrıca bölgede Ocak ayı zarfında 307.845 Drahmi, toplamda ise 386.861 Drahmilik iâne toplamış, Kavala, Sarışaban ve Piraviste kazalarında çiçek aşısı yapmıştır.²⁶

Selanik'te bulunan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Selanik'e gelen mübadillerin yüksek kiralar vererek soyulmasını veya şehre dağılarak aşıta kalmasına mâni olmak için Kireç Köy istikâmetinde, Kara Hüseyin mevkiinde 5.000 kişiyi barındırabilecek ve sağlık şartları elverişli bir misafirhâne yapmıştır. Civarda temiz su menbaları bulunarak bu suyun kampa getirilebilmesi için Muhtelit Komisyon'dan 4.500 Drahmi alınmıştır. İmdâd-ı Seferiye Heyeti misafirhâne tesis etmekle, mübadilleri yüksek kira ödemekten kurtarmış, dispanserlerinde bulunan doktor ve hasta bakıcılar vasıtasıyla temiz su içirerek tifo, sıtma ve dizanteri gibi bulaşıcı hastalıklardan korumuştur.²⁷ Kireç Köy kampında sağlık taramasına dikkat eden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, rıhtımda Pontus'lu bir muhacirinin vebadan ölmesi üzerine bölgeyi tecrit etmiş, İstanbul'dan Teşvikiye vapuru ile gönderilen 500 kişilik aşığı Hilâl-i Ahmer görevlisi Doktor Esad Bey nezaretindeki bir grup ile uygulamıştır.²⁸ Mudanya'da ise heyetin

²³ *THAM*, 3/29, 15 Ocak 1924, s.141-142.

²⁴ *THAM*, 3/31, 15 Mart 1924, s.226.

²⁵ *THAM*, 3/30, 15 Şubat 1924, s.141-142

²⁶ *THAM*, 3/30, 15 Şubat 1924, s.198.

²⁷ *THAM*, a.g.e., s.199.

²⁸ *Vakit*, 19 Temmuz 1924

hastahânesine 20 Aralık 1923 tarihinden 1924 Ocak sonuna kadar 502 kişi muayene için müracaat etmiştir. Selanik, Cuma-ı Bâlâ ve Serebye muhacirlerinden 69 kişiye ceket, pantolon, kaput, gömlek, iç çamaşırı, ayakkabı olmak üzere 301 parça eşya dağıtılmış, Mersin İmdâd-ı Seferiye Heyeti de 18 odalı bir binayı hastaneye çevirerek 11 Ocak'tan itibaren hasta tedavisine başlamıştır.²⁹ 15 Şubat 1924 tarihinde Kandiyeli muhacirlerinin gelmesiyle faaliyetlerini hızlandıran Mersin Heyeti, 10'u yataklı 645'i ayakta olmak üzere 655 kişiyi tedavi etmiş, yardıma muhtaç durumda olanlara battaniye, kaput, ceket, pantolon ve gömlek gibi giyecek dağıtmıştır.³⁰

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından mübadilleri taşınmasına 1923 yılı Kasım ayında resmen başlanmış 1924 Mayıs'ına kadarki sürede muhacirlere 132.085 elbise, 52.716 iç çamaşırı, 8.008 ayakkabı, 7.003 uzun çorap, 61.722 battaniye, 10.829 yatak eşyası, 69.626 mutfak eşyası, 28.000 ecza malzemesi, 7.594 çeşitli çamaşır eşyası, 69.880 çadır, 10.236 bina maddeleri, 44.620 ağaç, 38.165 torna tezgahı, 71.075 çarşaf ütü, 325.800 taşınabilir baraka ve 33.547 hastane ve mutfak malzemesi olmak üzere 1.020.726 parça malzeme dağıtılmıştır.³¹ Muhtelit Mübadele Komisyonu'nca verilen karar üzerine Kayalar mıntıkasından 10.000, Kozana'dan 8.500, Vodina ve Karacaova'dan 10.000 nüfusun Türkiye'ye nakline karar verilmiştir. Kozana mıntıkasında 5 Mart'ta başlayacak olan nakil için mübadeleye tâbi köylerdeki ahâlinin Karaferye istasyonuna kadar uzun bir mesafeyi yürümek zorunda kalacağından dolayı Kozana'da 1.500, Karacaova'da 1.000 ve Karaferye istasyonunda 1.000 kişi kapasiteli üç misafirhâne yapılmıştır.³²

Vekalet Tarafından Mübadillere Yapılan Yardımlar

Emvâl-i Metrûkelere yerleştirilen veya bölgeye getirilen mübadillere ev yapılması ve onarımı gibi önemli yardımların yanında kışı geçirebilmeleri için yakacak, yiyecek ve asıl önemlisi üretici bir duruma gelebilmeleri için yardımlar yapılmıştır. Mübadillere kullanılmış kazma, kürek, bel ve zirai aletler verilerek iskân köylerine yakın yerlerde bir buçuk- iki dönüm toprak kazandırılmasına, bu topraklar da en fazla ürün verecek tütün, pamuk, susam, fasulye, soğan, kavun, karpuz ve diğer sulu ve susuz yetişebilen sebzeler ile mısır, patates gibi mahsulün tohumlarının yerleri zamanında hazırlanarak hemen verilmesine dikkat edilmiş, bahçelerde meyve verecek ağaçların dikilmesi ve bağların kazılmasında yardım edilmesi kararı alınmıştır.³³ Mübadillerin hemen üretici duruma getirilmesi için gereken

²⁹ *THAM*, 3/30, 15 Şubat 1924, s.199.

³⁰ *THAM*, 3/31, 15 Mart 1924, s.228.

³¹ *THAM*, 3/31, 15 Mayıs 1924, s.312.

³² *THAM*, 3/30, 15 Şubat 1924, s.226.

³³ *Tanin*, 28 Ocak 1924

yeterli ödeneğin Vekalette bulunmamasından dolayı çiftçi mübadiller arasında kooperatifler kurulması ve bunların desteklenmesi yoluna da gidilmiştir. Bu amaçla çiftçilerin topraklarını hemen hazırlayabilmeleri için traktör, tohumluk ve hayvanların alımı gibi konularda destek için de bir talimatnâme yayımlanmıştır.³⁴ Bu talimatnâme ile;

1- Muhacirlerin toplu bulunduğu yerlerde, muhacirlerin rızasıyla bir ortaklık kurulması ve makine ve diğer masrafların ödenmesinin taahhüt edilmesi,

2- Diğer aksamıyla birlikte, traktör bedeli, makinist ücreti, tamir işletme ile diğer masrafların, her aileye zirai alet bedeli olarak elli, durumu daha iyi olanlar için en fazla yüz elli lirayı geçmemesi,

3- Traktör aksamının daha ucuza yapılması için demirhâne ve tamirhânelerde yapılması ve bunlardan anlayan ustaların bölgelerde hazır edilmesi,

4- Ortaklığın bozularak alınan aletlerin âtil olmaması için mümkün oldukça bu ortaklığın devamına dikkat edilmesi,

5- Traktörün yanında çiftçilik için gübreye de ihtiyaç duyulduğundan her aileye hayvanât verilmesinin önemine dikkat edilmesi,

6- Her traktör ile beraber birer pulluk ve pulverizatörün alınarak tarım işlerinin tek aletle yapılması hususlarına önem verilmesi mıntika müdürlerinden vekalet tarafından istenmiştir.

Mübadillerin hemen üretici duruma getirilmesi için evler ile beraber toprak dağıtımı da yapılmıştır. Bu konuda hakkaniyet ölçüsünde bir dağıtım yapabilmek için 6 Temmuz 1924 tarihinde bir talimatnâme yayımlanmıştır.³⁵ Bu talimatnâmeye göre; terk edilmiş arazilerin sınırlarının belirlenmesi için vali ve kaymakam başkanlığında Mıntika Müdiriyet Memuru, Umûr-u Tasarrufiye Memuru, Maliye Memuru, Ziraat ve Fen Memuru ile bir ölçücü ve bir kâtipten oluşan “*Tevzî ve Taksim Komisyonu*” kurulmuştur. Bu komisyona yerli halktan ve göçmenlerden en fazla üç kişinin de katılması kararlaştırılmıştır. Komisyon, ölçüm işlerini tapu kayıtları esas olmak üzere emlâk, arazi, arsa, bahçe, baltalık ve otlak sınırlarının daha önceki hâlini bilen şahısların sözlerine dayanarak yörenin ihtiyar heyetinin huzurunda tespit ederek, anlaşmazlık olduğunda eldeki belgeler ışığında karar vermiştir. Araziler ölçüldükten sonra sınırları belirlenen topraklar, ne kadarının kaç aileyi besleyebileceğine dair tespitleri yapıldıktan sonra kura yoluyla mübadillere dağıtılmıştır.

³⁴ BCA: 272.12/41.45.6(12)

³⁵ BCA: 30.18.1/10.33.20; *Düstâr*, 3.Tertip, C:5, Ankara 1948, s.648-654.

Talimatnâmeye göre topraklar verimine, büyük şehirlere, istasyonlara ve iskelelere yakınlığına göre kısımlara ayrılmıştır. Tütün arazileri, Samsun, Bafra gibi birinci dereceden olan yerlerde 12-15 dönüm, İzmir, İzmit gibi ikinci dereceden yerlerde 15-20 dönüm olarak dağıtılmıştır. Sebze bahçeleri de büyük şehir ve civarında 5-10 dönüm, uzak yerlerdeki iskâna uygun arazilerde ise 10-15 dönüm arasında; bağlar, İzmir gibi birinci dereceden üzüm yetiştiren yerlerde 6-10 dönüm, ikinci dereceden yerlerde ise 10-15 dönüm arasında dağıtılmıştır. Zeytinlikler de birinci dereceden mahsul veren mntikalarda 100 ile 120 ağaç, ikinci dereceden mahsul veren yerlerde 120-150 ağaç ve üçüncü dereceden olan yerlerde ise 150 ile 200 ağaç verilmiştir. Yabani ve aşısız genç zeytin ağaçlarından beş tanesi bir ağaç sayılmıştır. Portakallık, limonluk gibi yerler de beş kişilik bir ailenin ihtiyacı oranında dağıtılmıştır. Dutluklar da yine beş kişilik bir aileye sıklık ve seyrekliğine göre dağıtılmıştır. Aile nüfusu beş kişiden fazla olan ailelere; birinci dereceden verimli araziden dönüm olarak 8-10, ikinci dereceden verimli araziden 10-15, üçüncü dereceden verimli araziden 15-20 ve tütün arazisinden 2-3, bağ ve bahçeden 1,5-3 ile zeytinlerden de 20-30 ağaç verilmiştir.

Yine aynı talimatnâme gereğince harman yeri olmayan ailelere köyün ortak malı olarak bir harman yeri yapılmıştır. Ayrıca her köyde demirci, arabacı, marangoz, nalbant, semerci gibi esnaftan birer kişi ile bir öğretmen bulundurulmasına dikkat edilmiştir. Bunlardan ihtiyaçları olanlara ev, sermaye ile aletler verilmiştir. Ayrıca köylerde tıp, ziraat ve veterinerlik konusunda uzman olan kişiler var ise bunlara köylerde iskân oldukları müddetçe fazladan arazi verilmiş, ancak kasabalara veya şehirlere giderlerse bu araziler geri alınmıştır. Toprak dağıtımının sonucunda mübadiller 7.618.000 kilo çeşitli zahire tohumu, 41.253 adet çeşitli tarım aracı, 19.070 kilo kükürt ve göztaşu gibi zirai mücadelede kullanılan ilaç yardımı yapılmıştır.³⁶ Mübadele, İmâr ve İskân Vekaleti, gerek numune ve iktisadî köylerde, gerekse emvâl-i metrûkede iskân edilen mübadilleri yayımladığı talimatnâmelerle üretici hâle getirmek istemiştir. Bu yardımlar kısa sürede sonuç vermiş, devlet 1925 yılına kadar yaşadığı ekonomik sıkıntıyı aşabilmiştir.

SONUÇ

Henüz nüfus değişimi anlaşması yapılmadan Makedonya'daki Müslümanların alencele yollara düşmesi, iskelelerde toplanması, Edirne'ye yaya veya trenle gelerek toplanması Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'nin kısa sürede çözüm bulmasını zorunlu kılmıştır. Kısıtlı bir bütçe, yanmış ve yakılmış bir Anadolu Vekaletinin işlerini büyük ölçüde çıkmaza sokmuştur. Bu durumda Hilal-i Ahmer Cemiyeti, var olan imkanlarını seferber ederek

³⁶ *İskân Tarihçesi*, s.139.

mübadil göçmenlere ilk müdahaleyi yapmıştır. Cemiyet bu faaliyetleri sırasında Vekalet ile işbirliği içinde olmuştur. Özellikle Yunanistan'daki iskelelerde ve kamplarda göçmenlerin sağlık sorunlarına acil çözümler bulunmaya çalışılmıştır. Cemiyet bunun yanında vapurlarda da doktor ve görevli bulundurmuş, taşıma işinde de gerekli önlemleri almıştır. Her ne kadar mahalli yardım cemiyetleri kurulmuşsa da mübadil göçmenlerin iâşe, sıhhi ve barınma ihtiyaçları hemen hemen cemiyet tarafından karşılanmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bu yardımları yanında, Vekalet de gelen mübadillere hemen üretici hale gelebilmeleri için tarım alet edevatı ve tohumluk gibi yardımlarda bulunmuştur. Konut tamiri ve inşasında da yardımlarda bulunan Vekalet, cemiyet ile birlikte çalışmalarında yaşanan yoğun sıkıntı ve eksikliklere rağmen büyük ölçüde başarılı olmuştur. Bu gelişmeler sayesinde savaş sonrası dönemde genç Türkiye Cumhuriyeti'nin var olan olanakları ölçüsünde insan ve onun üretici duruma gelmesine verdiği önemi de gösteren somut bir gelişmeyi görmekteyiz.

KAYNAKLAR

1- Arşiv, Gazeteler ve Resmi Yayınlar

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I-II,
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını No: 22, Ankara 1995.

BCA: 272.12/41.46.14

BCA: 272.12/41.45.6(12)

BCA: 30.10.0/123.873.3

BCA: 30.10.0/123.874.33

BCA:30.10.0/1.1.4

BCA: 30.18.1/10.33.20;

Düstür, 3.Tertip, C:5, Ankara 1948, s.648-654.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Mart 1924, Sene:3, No:31.; 15 Ocak 1924, 3/29; 15 Şubat 1924, 3/30

Vatan, Vakit, Tanin

2- Kitap ve Makaleler

AKGÜN, Seçil, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu",
III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri
(20 Temmuz 1974'e kadar), Ankara 1986, s.250-251.

- ÇAPA, Mesut, "Lozan'da Öngörülen Türk Ahâli Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer)Cemiyetinin Katkıları", **Atatürk Yolu**, Kasım 1988, Yıl:1, Sayı:2,s.243-244.
- ERDAL, İbrahim, "Mübadil Göçmenlerin Taşınması Meselesi ve Türk Vapurcuları İle Yapılan Nakil Sözleşmesi", **Atatürk Yolu**, Ankara 2003, Yıl:16, C:8, S:31-32, s. 321-324.
- ERDAL, İbrahim, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi" **Atatürk Yolu**, Ankara 2004, Yıl:17, C:9, S:33-34, s. 35-38.
- İskân Tarihçesi**, İstanbul 1932.
- LADAS, Stephen, **The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey**, New York, 1932, Macmillian Company, s.15.
- MERAY, Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanakları-Belgeler**, İstanbul 1993, Cilt:I, Kitap:1, Yapı Kredi yayınları (3. baskı), s.118.;
- PALLİS, Alexander Anastasius, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, İstanbul 1995, Yapı Kredi yayını, s.29;
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, **Canlı Tarihler**, İstanbul 1946, Türkiye yayınevi, s.102-103
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene 1892-1922**, İstanbul 1955, s.150;
- TURAN, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Ankara 1999, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, s.12